

Відгук опонента

на дисертацію Мар'яни Маркової «Поезія Джона Донна в контексті петрарівського дискурсу англійської літератури XVI– початку XVII століття: герменевтичні аспекти», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

Актуальність теми дослідження. Дисертація Мар'яни Маркової аналізує поезію Джона Донна у її інтертекстуальних зв'язках із творчістю Петрарки та традицією, що виникла по ньому. Цей погляд у минуле зумовлений потребою сучасного літературознавства нового розуміння петраркізму та розробки теоретичної й інтерпретаційної моделі тлумачення його спадку у творчості інших митців і національних письменств. Ця потреба визначається запитом як української наукової спільноти, так і суспільства на інтеграцію в європейський культурний простір. Розширення розуміння петраркізму з обмеженої в часі і просторі формально-змістової системи до широкої мистецької традиції дозволить продемонструвати, як сформувалася культурна єдність європейської спільноти, а також у перспективі - як європейський спадок став одним з джерел розвитку української літератури, сприяючи її інтелектуальній інтеграції. Обґрунтована дисертанткою теоретична модель аналізу рецепції петраркізму може стати базою для осмислення впливу інших традицій та їх модифікації у творчості пізніших митців.

Наукова новизна результатів дослідження. Науковий інтерес Мар'яни Маркової прикутий до постаті добре відомої як у світовому, так і українському літературознавстві. Дослідження проблеми петраркізму у творчості Джона Донна має як шанованих дослідників, так і вагомі здобутки, яких дисертантка не применшує. Її робота демонструє добру обізнаність із численними дослідженнями й інтелектуальний діалог із ними. Спираючись на здобутки попередників, авторка осмислює традицію петраркізму «як історично сформовану систему сенсів і художніх форм» (с.28) і пропонує

авторське розуміння цієї системи як герменевтичної моделі, що визначає її потрактування петрарківського дискурсу в англійській літературі, проблеми петраркізму й антипетраркізму, петрарківських сенсів у поезії Джона Донна, структур петраркізму у Донна і Сідні та національної специфіки цієї традиції у творчості Донна. Тож новизна цієї роботи лежить у методологічній та інтерпретаційній сфері.

Теоретичне і практичне значення цієї роботи не викликає сумнівів, оскільки вона пропонує нові перспективні ідеї для аналізу літературних традицій, їхніх впливів і міжкультурних контактів. Розроблена модель поглиблює методологію аналізу інтертекстуальних (зокрема гіпертекстуальних у термінології Ж.Женетта) зв'язків. Крім того, результати роботи спонукають до ширшого обговорення літературних репутацій.

Практичне значення дослідження пов'язане передусім із запропонованою герменевтичною моделлю аналізу петраркізму у творчості Дж.Донна, яка має перспективи застосування щодо інших представників цієї традиції (зокрема, дисертантка вбачає таку можливість і щодо українських авторів), а також може бути зразком для створення моделі дослідження аналогічних дискурсів.

Наукова обґрунтованість результатів дослідження зумовлена належним опрацюванням різномовних джерел з проблем поетики петраркізму, англійської ренесансної літератури та інтерпретації творчості Дж.Донна; вдалим дизайном дослідження, а також ретельним аналізом впливу сонетів Петрарки на творче письмо Джона Дона. Все це сприяло переконливості висновку про Джона Донна як самобутнього інтерпретатора та продовжувача петрарківської поетичної традиції в англійській літературі (с.379).

Таким чином, слід визнати, що наукові положення, висновки дослідження оцінюємо як теоретично, методично й емпірично обґрунтовані та достовірні.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння методологією. Мета роботи полягала у «створенні теоретичної моделі петраркізму як поетичної традиції в англійській літературі XVI – поч. XVII ст. в художній інтерпретації Дж. Донна» (с.25). Опрацювавши значний обсяг досліджень петраркізму в європейській та англійській літературі (зокрема Гордона Брейдена, Ернеста Вілкінза, Гізер Дабров, Роберта Дарлінга, Ріда Дезенброка, Вільяма Кеннеді, Робіна Кіркпатрика, Джуліуса Левера, Томаса Роче, Сари Старм-Меддокс, Мар'яна Маркова запропонувала двокомпонентну герменевтичну модель петраркізму, що охопила ідейну та риторичну складову. Застосувавши цю модель для інтерпретації поезії Дж.Донна, авторка продемонструвала засвоєння Донном традиції та оригінальну інтерпретацію її на рівні ідей та виражальних засобів.

Робота виконана в межах методології герменевтики із залученням біографічного, культурно-історичного, компаративного та структурно-семіотичного методів, якими авторка володіє належним чином, ефективно застосовуючи їх для вирішення конкретних завдань. Крім цих фахових методів, дисертантка успішно оперує загальнонауковими: аналізу, узагальнення та моделювання, вміле застосування яких підтверджує відповідну наукову культуру авторки.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи висвітлено у 33 наукових публікаціях, з яких 1 – розділ у колективній монографії, 18 статей вийшли у наукових виданнях, включених на дату оприлюднення до переліку фахових видань України, 4 статті, що індексуються міжнародною наукометричною базою даних Scopus, ще 10 додатково висвітлюють результати дослідження. Основні положення були апробовані під час 16 наукових конференцій (з них 11 міжнародних). Публікації та виступи відбивають найважливіші положення роботи та досягнуті результати, презентуючи розуміння рецепції та інтерпретації петраркізму у творчості Дж.Донна.

Структура та зміст дисертації. Структура роботи відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філологічних наук. У вступі Мар'яна Маркова окреслює актуальність дослідження, формулює мету і завдання, визначає предмет і об'єкт дослідження, окреслює теоретико-методологічну базу і методи дослідження та вказує на новизну своєї концепції, що визначає теоретичне і практичне значення роботи.

У першому розділі «Герменевтична модель петраркізму: теоретико-методологічні аспекти експлікації» авторка відстежує формування феномену петраркізму в італійській, а згодом європейській, зокрема англійській літературі; робить репрезентативний огляд наукових оцінок петраркізму і врешті пропонує власний висновок. Перший підрозділ «Петраркізм як художня традиція» має оглядовий характер: на підставі значного корпусу наукових праць авторка реконструює формування традиції петраркізму та її наукового осмислення, констатує лакуни в українському літературознавстві. У другому підрозділі авторка реконструює джерела петраркізму (середньовічну лірику трубадурів, античну філософію та її середньовічних коментаторів, християнську містику тощо) і, не оминувши згадок про спроби попередників, формулює власну герменевтичну модель.

В основі запропонованої моделі – «усталений... набір семантичних блоків та відповідних їм формальних елементів» (с.62), які авторка демонструє у текстах Петрарки. Огляд риторичної стратегії петраркізму спонукає дисертантку до висновку, що аналізований феномен успішно подолав «рамки культури Відродження», закріпившись «у ролі фундаменту нової європейської лірики» (с.73). Ця ваблива теза значною мірою забезпечує актуальність роботи, дає можливість залучати її висновки до української та інших літератур, а тому заслуговує на ширше висвітлення й ілюстрацію прикладами з віддаленіших часів.

У другому підрозділі «Рецепція та інтерпретація петраркізму в англійській літературі XVI – початку XVII ст. як герменевтична модель трансформації інокультурної традиції» дисертантка представляє англійських

петраркістів (Т. Ваєтта, Г. Говарда, Ф. Сідні, Е. Спенсера) та способи, якими вони втілюють образи і фігури італійського поета (зміни у строфічній формі сонета, трансформація образів ліричного суб'єкта, об'єкта пристрасті, а разом з ними і ліричного сюжету). Цей підрозділ доводить можливість тлумачити петраркізм не як локальне явище, а як містку літературну традицію, і створює контекст для розгляду головної проблеми дослідження, якій присвячено два подальші розділи.

Другий розділ «Трактування петраркізму в поетичній творчості Джона Донна» розпочинається із огляду шляху Дж.Донна в Україну, його біографії, періодизації його поетичного спадку та поглядів дослідників на проблему петраркізму у його творчості. Другий підрозділ представляє аналіз образів і фігур збірки «Пісні і сонети» у контексті аналізованої традиції, а третій розглядає їх у різних жанрах творчості поета.

Результати дослідження, викладені у цьому розділі, дають авторці підстави ствердити, що роль Дж.Донна у розвитку традиції петраркізму полягала «у привнесенні в уже наявні, типові художні одиниці елементів новаторства, наділенні їх багатшим та різноманітнішим значенням, розширенні їхнього змісту і сенсу, виражальних можливостей та функціонального призначення, експлікації прихованих художніх потенцій, а також переосмисленні й адаптації петраркізму відповідно до потреб англійського національного контексту» (с.318). Аналіз різножанрових текстів дає авторці підстави стверджувати, що вихід за межі любовної лірики сприяв Дж.Донну віднайти «нову якість петрарківської концепції ідеалізованого кохання та поетичної манери» (с.378).

Третій розділ «Герменевтичні моделі петраркізму Дж.Донна і Ф.Сідні: компаративні аспекти» представляє порівняльний аналіз творчості двох англійських петраркістів, щоб продемонструвати формування літературної традиції, ранні представники якої стають джерелом для пізніших. Тобто авторка відстежує, як петрарківські образи та ідеї з лірики Ф.Сідні трансформуються і переосмислюються в творчості Дж.Донна.

Обидва розділи доводять, що Мар'яна Маркова вміло оперує віршознавчою термінологією, глибоко аналізує поезію і оригінально інтерпретує ліричні тексти як художню єдність. Варто окремо відзначити культуру цитування: дисертантка наводить англійські оригінали текстів, а у присторінкових примітках подає українські переклади, а за їх відсутності – власні дослівні. У такий спосіб читачу надано можливість відслідковувати розвиток думки авторки і самостійно міркувати над текстами.

У висновках авторка підсумовує результати дослідження, доводячи, що аналіз дискурсу петраркізму у творчості Дж.Донна підтверджує розуміння літературної традиції як точки «перетину свободи й історії, де старе й нове завжди утворюють живу єдність, причому жодне з них не відділяється від іншого з цілковитою визначеністю (Г-Г. Гадамер)» (с. 380).

Дотримання академічної доброчесності. Попри те, що творчість Дж.Донна має чимало дослідників, а питання її належності до традиції петраркізму є предметом дискусії, авторка долучилася до неї із власною концепцією та аргументами. Запропоновані у дисертації положення є самостійними і продуманими, а опрацювання теоретичних джерел – критичним. Аналіз тексту роботи дозволяє констатувати, що авторка дотримувалася норм академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження. Дисертація Мар'яни Маркової поглиблює інтертекстуальні студії та обґрунтовує потребу тлумачити петраркізм як літературну традицію, що може поширюватися в часі і просторі, набувати національної специфіки, охоплювати не лише наслідування, але й трансформацію і навіть критику чи пародіювання. Її концепція постає з аналізу творчості Дж.Донна та ідей попередніх дослідників, як їхнє логічне продовження. Для розробки своєї концепції авторка використовує традиційну методологію. Водночас, окремі рішення, прийняті у ході дослідження, викликають зауваги і/або спонукають до дискусії.

1. Моя перша заувага стосується викладу методології. Ефективність запропонованої авторкою герменевтичної моделі на разі не викликає сумнівів, однак коротке окреслення методологічних постулатів формування цієї моделі, її обмежень і дискусійних аспектів було б доцільним, так само як і опертя на ширше коло теоретиків-герменевтів (окрім Гадамера, Гайдегера, Еліота та Лівіса).

2. Друга заувага стосуватиметься репрезентації у роботі суб'єкта лірики Дж.Донна. (У дисертації авторка використовує термін «ліричний герой» (понад 130 разів), «протагоніст» (понад 180) і «ліричний суб'єкт» (понад 100) як синоніми, але я користуватимуся терміном «суб'єкт лірики», маючи на увазі «стійку позицію автора щодо предмета опису, єдність точки зору»¹). У роботі Мар'яна Маркова висловлює дражливу тезу «Творчість Дж. Донна... надзвичайно різноманітна і різнопланова, її неможливо «втиснути» до будь-яких класифікацій чи періодизацій» (с.284). Втім, групування є неодмінним прийомом дослідження сукупності художніх текстів. Не задовольнившись розподілом текстів Донна на три групи (петрарківські, антипетрарківські та неоплатонічні), яким користувалися її попередники, авторка надає перевагу жанровому групуванню (підрозділ 2.3.). Попри те, що таке рішення мало свої позитивні наслідки, видається, групування текстів за суб'єктами лірики допомогло б уникнути певної суперечності, яка присутня у роботі тепер. Річ у тім, що авторка використовує «ліричний герой/протагоніст твору» і «ліричний герой/протагоніст Дж.Донна/митця», і виглядає так, що другий є сукупністю (математичною сумою) перших. Відтак, суб'єкт лірики Дж.Донна характеризується суперечливими, часом несумісними якостями і поглядами: «образ протагоніста, сповненого найтепліших почуттів до жінки, який дбає не про себе, а найперше про кохану, її внутрішній спокій» (с.215), «Жінки, за Дж. Донном, так добре вміють дурити чоловіків, що їхні очі, розмірковує герой англійського автора, аж ніяк не можуть вважатися дзеркалом душі...

¹ Ікомасова О. Г. Естетичні функції ліричного героя (на матеріалі української поезії початку ХХ сторіччя) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 035. Донецьк, 2007. С.7.

Жінки підступні, ниці, і їм немає віри» (с.176), «ліричний суб'єкт поета, образ якого несподівано набуває фемінізованих рис, зізнається, що, перебуваючи в хвилюючому очікуванні звістки від друга, він *'вагітний знову давніми близнюками: Надією і Трепетом'*» (с.259). Цих та інших суперечностей можна було б уникнути, якщо виокремити у творчості Дж.Донна кілька суб'єктів лірики і відповідно згрупувати тексти. Це дало б можливість говорити про домінування певного суб'єкта і продуктивність та функціонування тих чи інших елементів петраркізму у поетичному мовленні кожного з них.

3. Моя третя заувага стосується висвітлення питання, яке дисертантка локалізує у підрозділі 2.2.2 «Фемінна проблематика». Пропонуючи у своїй роботі «нове авторське розуміння петраркізму», Мар'яна Маркова досить консервативна в своїй оцінці ставлення суб'єкта лірики Ф.Петрарки і Дж.Донна до об'єктів своєї уваги і часом переймає їхній погляд. Скажімо, такі формулювання авторки, як «Хоча Ф. Петрарка й оспівує фізичну та духовну досконалість Лаури, він при цьому *не закриває очі і на її самозакоханість та погордливість*. Прагнучи її любові, він водночас ганить жінку за постійні відмови, вказуючи тим самим на її *безжальність* (курсив мій. – С.Ж.)» (с.220), подають наведені характеристики героїні як об'єктивні і усправедливають претензії суб'єкта лірики до малознайомої одруженої жінки. Відстежуючи аналогічні нарікання й у ліриці Дж.Донна, авторка виправдовує їх прагненням суб'єкта лірики до високого ідеалу (с.222) (хоч дисертантка не приховує того, що у своїй поведінці він керувався менш високими цінностями) і тим, що сексизм був нормою тих часів. У зв'язку з цим хотілося б, щоб аналіз «фемінної проблематики» давав також відповідь на те, у який спосіб петрарківська традиція об'єктивації жінок впливала на гендерні ролі у тогочасному суспільстві?

Загальна оцінка дисертації. Попри вказані зауваги, слід визнати, що дисертація Мар'яни Маркової виконана на належному теоретичному та методологічному рівнях, робота містить актуальні для сучасного літературознавства ідеї, що мають перспективу практичного застосування.

Дисертація «Поезія Джона Донна в контексті петрарівського дискурсу англійської літератури XVI– початку XVII століття: герменевтичні аспекти» є завершеною науковою працею, а отримані авторкою, Мар'яною Марковою, результати є новими та науково обґрунтованими.

Таким чином, слід визнати, що дисертація «Поезія Джона Донна в контексті петрарківського дискурсу англійської літератури XVI- початку XVII століття: герменевтичні аспекти» відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №1197 від 17 листопада 2021 р., а її авторка, Маркова Мар'яна Василівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент:

професор кафедри української літератури,

компаративістики і грінченкознавства,

Факультету української філології, культури і мистецтва

Київського столичного університету

імені Бориса Грінченка,

доктор філологічних наук, доцент

Сніжана Жигун

